

УДК 663/644"71"(477)

Циган Р.М.*старший викладач**Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського***Безпарточна В.І.***студентка**Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського***Похила М.О.***студентка**Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського*

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

TRENDS AND PROSPECTS OF FOOD INDUSTRY IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті надано аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку харчової промисловості України. Проаналізовано проблеми та наведено шляхи їх вирішення. Обґрунтовано та стверджено необхідність створення в Україні стабільних темпів розвитку сировинної бази для формування продовольчого фонду і експортного потенціалу галузі. Шляхом міркувань і результатів досліджень зроблено висновки та визначено комплекс заходів, спрямованих на забезпечення та розвиток харчової промисловості в Україні.

Ключові слова: харчова промисловість, тенденції та перспективи розвитку, виробництво, експорт, імпорт, глобалізація, продовольчі і сільськогосподарські товари.

АННОТАЦИЯ

В статье представлен анализ современного состояния и тенденций развития пищевой промышленности Украины. Проанализированы проблемы и приведены пути их решения. Обоснована и подтверждена необходимость создания в Украине стабильных темпов развития сырьевой базы для формирования продовольственного фонда и экспортного потенциала отрасли. Путем рассуждений и результатов исследований сделаны выводы и определен комплекс мер, направленных на обеспечение и развитие пищевой промышленности в Украине.

Ключевые слова: пищевая промышленность, тенденции и перспективы развития, производство, экспорт, импорт, глобализация, продовольственные и сельскохозяйственные товары.

ANNOTATION

The article analyzes the current state and trends of the domestic food industry in Ukraine. The problems and solutions are presented. It is stated and proved the need for a stable rate in Ukraine of raw materials for food fund formation and export potential of the industry. By reasoning and conclusions of research results and identified a set of measures aimed at ensuring and development of food industry in Ukraine.

Keywords: food industry, trends and prospects, production, export, import, globalization, food and agricultural products.

Постановка проблеми. Харчова промисловість є невід'ємною складовою всієї промисловості України, яка представляє собою важливу частину національного господарства країни. Провідна роль галузі зумовлена тим, що вона виготовляє більшу частину матеріальних цінностей, що призначені для забезпечення і задоволення потреб населення держави.

Забезпечення населення країни якісними продуктами харчування, що відповідають наці-

ональним стандартам та вимогам європейських і міжнародних нормативних документів, є одним з важливих напрямків соціально-економічного розвитку для будь-якої держави. В Україні є всі необхідні передумови, щоб створити розвинену та конкурентоспроможну індустрію продуктів харчування, яка здатна задовольнити як внутрішні потреби населення у продовольстві, так і забезпечити значні валютні надходження від його реалізації на світовому ринку.

Харчова промисловість є однією з важливих сфер повсякденного життя суспільства, яка забезпечує виробництво продукції для всього населення країни. Отже, вагомим є подальший аналіз її діяльності, дослідження темпів її розвитку, збільшення кількості і підвищення якості різних видів продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан харчової промисловості України, фактори, тенденції та перспективи її розвитку досліджуються такими вченими, як: Сичевський М.П. та Юзефович А.Е. [1, с. 46–52], Пашнюк Л.О. [2, с. 60–63], Крисанов Д.Ф. [3, с. 5–12], Тарасюк Г.М. [4, с. 274], Дейнеко Л.В. [5, с. 120], Лукинов І.І. [6, с. 794], Олійничук С.Т. [7, с. 14–16], Купчак П.М. [8, с. 152] та ін.

Крисанов Д.Ф. проаналізував процес реформування національної системи технічного регулювання за її основними складовими: законодавчо-нормативна база; національні стандарти та їх гармонізація з вимогами європейських і міжнародних нормативних документів; технічні регламенти; акредитація органів з оцінки відповідності; процедури підтвердження відповідності; державний ринковий нагляд та контроль за виконанням обов'язкових вимог.

Дейнеко Л.В. у своїй праці висвітлила проблеми ефективного використання виробничого та кадрового потенціалу харчової промисловості, виявила тенденції та закономірності розвитку галузі в умовах сучасних трансформаційних процесів.

Купчак П.М. свою роботу присвятив поглибленню теоретико-методологічних засад дослідження функціонування харчової промисловості в умовах активізації інтеграційних процесів, науковому обґрунтуванню стратегічних пріоритетів її розвитку та розробці практичних рекомендацій щодо їх реалізації.

Отже, з вищесказаного можна зробити висновок, що основну увагу науковці приділяють національним стандартам щодо якості продукції харчової промисловості; аналізу різних аспектів становлення харчової промисловості, її підгалузей в різні періоди часу; пропонуються практичні рекомендації щодо провідної галузі господарського комплексу країни.

Важливою причиною, що змушує науковців аналізувати сучасний стан харчової промисловості, розглядати тенденції її розвитку, знаходити способи підвищення ефективності її діяльності, є постійна зміна умов функціонування цієї сфери в економічних реаліях, що й зумовлює актуальність даної статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розгляд динаміки обсягів виробництва основних видів продукції харчової промисловості та визначення її конкурентоспроможності на продовольчому ринку товарів.

Мета статті полягає в оцінці сучасного стану та тенденцій розвитку вітчизняної харчової промисловості; з'ясуванні проблем, що стримують розвиток харчової промисловості з метою пошуку заходів вирішення; визначенні перспектив розвитку галузі; вивченні основних видів продукції та їх ролі у забезпеченні потреб суспільства та досягненні стабільної діяльності цієї сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Харчова промисловість – одна із провідних та найвагоміших галузей промисловості України,

від розвитку якої залежать соціальний рівень життя населення та продовольча безпека держави в цілому.

Україна характеризується значними за світовими мірками обсягами виробництва різних видів продовольчої продукції, такими як: зернові та зернобобові культури, цукрові буряки, соняшник і соняшникова олія, картопля та деякі молочні продукти, мед. Серед інших країн світу Україна має найбільш сприятливий природний, людський, геополітичний і ресурсний потенціали для розвитку харчової промисловості, раціональне використання яких забезпечило б їй провідне місце на світовому й регіональних продовольчих ринках. За рівнем виробництва продукції на душу населення Україна не поступається як країнам Європи, так і світу, однак потерігається неоднорідність розвитку цієї галузі та, як наслідок, її недоліки.

За даними Держкомстату, індекси виробництва продукції харчової промисловості за 2000–2014 рр. представлено у вигляді графіка на рис. 1 [9].

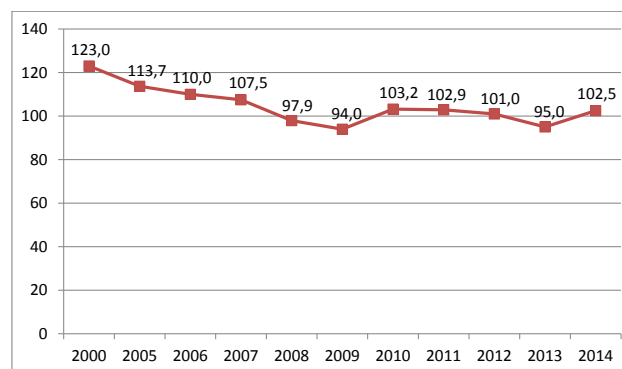

Рис. 1. Динаміка індексів виробництва продукції харчової промисловості протягом 2000–2014 рр.

Таблиця 1
Динаміка обсягів виробництва основних видів продукції харчової промисловості за 2006–2014 рр.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів, тис. т	1244,8	1501,8	1442,8	1352,4	1450,8	1439,7	1450,8	1439,7	1405,9
Перероблення та консервування овочів та фруктів, тис. т	934,5	1199,7	1151,6	919,6	924,2	851,2	924,2	851,2	686,0
Виробництво олії та жирів, тис. т	2391,0	2545,0	2183	3149,0	3393,0	3529,2	3393,0	3529,2	4630,0
Виробництво молочних продуктів та морозива, тис. т	1843,3	1932,0	1852,9	1734,6	1730,0	1691,1	1730,0	1691,1	1908,7
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної пром. та ін., тис. т	3018,0	3226,0	3393,0	3131,0	2972,0	2569,1	2972,0	2569,1	4454,0
Виробництво ін. харч. прод., тис. т	5741,0	4951,0	4631,0	4146,0	4699,0	5326,0	4699,0	5326,0	5330,0
Виробництво напоїв, млн. дал.	674,9	774,9	745,9	666,9	687,9	644,3	687,9	644,3	517,3
Виробництво сигарет, млрд. шт.	120,0	129,0	130,0	114,0	103,0	95,5	103,0	95,5	86,0

Таким чином, можна виокремити деякі проблеми, що стримують розвиток харчової промисловості у країні:

- падіння обсягів реалізації продукції переробних та харчових підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- низька платоспроможність населення країни в цілому та області зокрема;
- ріст роздрібних цін на продовольчі товари;
- забезпечення виробництва якісної, безпечної та конкурентоспроможної харчової продукції;
- забезпечення підприємств для виробництва вищезазначеної продукції якісною сировиною та у обсягах, які відповідали б потужностям підприємств;
- імпорт м'ясопродуктів та іншого продовольства з низькими товарними кондиціями на території країни, що негативно впливає на якість готової продукції та не дає можливості конкурувати за цінними показниками продукції, виробленої з вітчизняної сировини і т. д.

Важливість галузі для економіки нашої країни обумовлена її питомою вагою в загальних обсягах виробництва і реалізації промислової продукції, експортним потенціалом та обсягами податкових надходжень, які вона забезпечує. У 2013 р. харчова промисловість займала друге місце за обсягами реалізованої продукції (перше місце традиційно посідає металургійне виробництво). Її частка становила 16%, включаючи напої і тютюнові вироби [10]. Однак, як засвідчують дані, представлені в таблиці 1 [11], починаючи з 2008 р. в Україні спостерігається зниження обсягів виробництва продуктів харчування.

У 2014 р. було вироблено 1405,9 тис. т м'яса та м'ясних продуктів, що на 33,8 тис. т менше, ніж у 2013 р. Найбільші обсяги виробництва даної продукції в аналізованому періоді були у 2009 р. – 1501,8 тис. т.

Також відбувся спад обсягів перероблення та консервування овочів та фруктів, у 2013 р. було виготовлено 851,2 тис. т консервів, що на 165,2 тис. т менше, ніж у 2014 р., де цей показник склав 686,0 тис. т. Найбільшими обсягами виробництва консервів відзначилися 2007–2008 рр. – 1199,7 тис. т та 1151,6 тис. т відповідно.

Таким чином, тенденцією до зменшення позначилося виробництво м'яса та м'ясних продуктів, перероблення та консервування овочів та фруктів, а також виробництво напоїв та сигарет.

Але помітно зросли обсяги виробництва олії та жирів. Так, у 2014 р. було виготовлено 4630 тис. т, що на 1037,8 тис. т більше, ніж у попередньому 2013 р., де цей показник становив 3529,2 тис. т. Загалом у даній галузі протягом 2006–2014 рр. спостерігається тенденція до поступового нарощування обсягів виробництва. Загалом таке зростання зумовлено її експортним потенціалом.

За даними Державної служби статистики України, рентабельність виробництва харчових продуктів є достатньо низькою. У 2013 р. вона становила лише 4,5%, що на 1,3%, 2,1% та 10,3% нижче, ніж рентабельність целюлозно-паперової галузі, машинобудування та діяльності, пов'язаної із видобуванням усіх видів корисних копалин відповідно. У зв'язку з цим постійно зростає кількість харчових підприємств, які за результатами своєї діяльності зазнають збитків. Якщо частка збиткових підприємств харчової промисловості України у 2008 р. становила 33,2%, то за підсумками 2013 р. вже 41,1% підприємств галузі завершили рік із від'ємним фінансовим результатом [11].

Як наслідок, число підприємств – виробників харчової продукції, а, відповідно, і кількість зайнятих на них постійно скорочуються. Зокрема, у 2008 р. у цій галузі працювало 454 тис. осіб, а за наступні роки їх кількість скоротилася на 67 тис. і у 2013 р. склала 387 тис. (13,6% загальної кількості зайнятих у промисловості) [11].

Тенденції зовнішньої торгівлі продукцією продовольчих товарів (табл. 2) характеризують рівень конкурентоспроможності харчової промисловості України.

Отже, експорт харчової продукції переважає над імпортом. Загальна тенденція експорту має мінливий характер: у 2009 р. обсяги експорту продукції харчової промисловості були значнішими, ніж у 2010 та 2011 рр., така динаміка обумовлена світовою фінансовою кризою. Але в 2012 р. Україна експортувала продовольчої продукції на 5 076 488 тис. дол. США більше, ніж у 2011 р. В 2013 р. обсяги експорту дещо скоротилися у порівнянні з 2012 р. і склали 17 024 350,2 тис. дол. США.

В умовах глобалізації агропродовольчих ринків необхідно визначити перелік стратегічних галузей сільського господарства, провести глибоку діагностику їх стану і відповідних сегментів з метою максимальної адаптації до конкурентних умов зовнішнього середовища, а також

Таблиця 2

**Обсяги зовнішньої торгівлі продукцією харчової промисловості України
за період 2009–2013 рр., тис. дол. США**

	2009	2010	2011	2012	2013
Експорт	14514936,9	9936093,5	12804109,1	17880597,4	17024350,2
Імпорт	4936049,7	5761877,1	6346705,8	7519661,1	8184036,8
Сальдо зовнішньої торгівлі	9578887,2	4174216,4	6457403,3	10360936,3	8840313,4

Узагальнено автором за джерелом: [11]

створення глобальних продуктів. ФАО (продовольча і сільськогосподарська організація ООН) щорічно складає рейтинг «Топ-20» найважливіших продовольчих і сільськогосподарських товарів для кожної країни. Відносно України, до даного рейтингу у першу п'ятірку потрапили молоко, пшениця, сояшник, куряче м'ясо та картопля (табл. 3) [12].

Таблиця 3
Продукція 20 найважливіших продовольчих і сільськогосподарських товарів для України за даними ФАО, 2013 р.

Ранг	Товарна продукція	Виробництво	
		млн. дол. США	тис. т
1	Молоко коров'яче (цільне свіже)	2872,2	10804
2	Пшениця	2428,1	22323,6
3	Насіння сояшнику	2328,5	8670,5
4	Куряче м'ясо	1282	900,1
5	Картопля	1149,5	2424,8
6	М'ясо великої рогатої худоби	1077,6	398,9
7	Свинина	1073,6	698,4
8	Яйця курячі	868,5	1064,2
9	Помідори	780,4	2111,6
10	Кукурудза	699,4	22837,9
11	Ячмінь	440	9097,7
12	Яблука	390,8	954,1
13	Цукровий буряк	371	18740
14	Ріпак	358,7	1437,5
15	Виноград	298,3	521,9
16	Цибуля	246,6	1174,9
17	Морква і ріпа	195,7	864,2
18	Огірки і корнішони	191,8	966
19	Соеві боби	188,6	2264,4
20	Мед натуральний	176,4	70,3

Україна інтегрована у глобальний світовий ринок, і вже на разі її пропозиція щодо глобальних продовольчих продуктів складає більше 20 товарних позицій, проте переважають товари сировинного походження.

Виробництва галузі характеризуються значно меншою порівняно з іншими галузями залежністю від кон'юнктурних змін на зовнішніх ринках завдяки значній ємності внутрішнього ринку та низькій еластичності попиту на продовольчу продукцію. У 2011–2013 рр. показники індексу капітальних інвестицій у харчовій галузі демонстрували переважно позитивну динаміку – після суттєвого зростання у 2011 р. до рівня 137,3% у 2012 р. відбулося незначне падіння індексу – до 96,6%, проте вже у 2013 р. показник індексу капітальних інвестицій відновив зростання до 112,8%. У 2014 р. кризові тенденції в українській економіці спричинили падіння індексу капітальних інвестицій у галузі – за підсумками січня-вересня 2014 р. він впав до рівня 72,1%. Аналіз показників дина-

міки капітальних інвестицій у харчову промисловість свідчить, що протягом 2010–2013 рр. до підприємств галузі надходило в середньому 14,2% від загальних обсягів капітальних інвестицій у промисловість, причому частка харчової промисловості скоротилася з 15,3% у 2010 р. до 14,5% у 2013 р. Обсяги капітальних інвестицій у харчову галузь протягом 2010–2013 рр. постійно зростали, у 2013 р. збільшившись в 1,8 рази порівняно з 2010 р. Основним джерелом фінансування інвестицій у харчовій промисловості є власні кошти підприємств, частка яких у структурі фінансування капітальних інвестицій у галузі у 2010–2013 рр. у середньому становила 87,3%, продемонструвавши зростання з 84,6% у 2010 р. до 92,2% у 2013 р. Частка кредитів у структурі капітальних інвестицій у харчову промисловість у 2010–2012 рр. коливалася у межах 10–13 %, скоротившись у 2013 р. до 6,5%, а частка коштів іноземних інвесторів не перевищувала 3,3 %.

За цих умов актуальності набуває проблема формування конкурентних переваг харчових та аграрних підприємств і розвитку конкурентних відносин у контексті євроінтеграційних перспектив і посилення інтеграційних зв'язків України.

Висновки. Проведений економічний аналіз харчової промисловості свідчить про наявність певних передумов для формування позитивної динаміки обсягу виробництва, рівня рентабельності, обсягу інвестиційної та інноваційної діяльності, однак значна кількість показників залишається на недостатньому рівні.

Для ефективного розвитку та функціонування харчової промисловості України необхідно виокремити такі чинники, як прискорення та стабілізація темпів розвитку сировинної бази, проведення послідовної політики переорієнтації господарських процесів за умов зміцнення принципів раціонального використання різноманітних видів ресурсів, економічного та фінансового механізму для господарювання харчових підприємств. Харчова промисловість здатна забезпечити не лише потреби населення в основних видах продуктів харчування, але й сформуванню продовольчий фонд і експортний потенціал України. Тому підвищення ефективності виробництва харчової промисловості є стратегічним завданням для країни, вирішення якого забезпечить умови для збільшення та покращення кількісних та якісних показників її розвитку.

Таким чином, викладені в статті теоретичні положення та наведені статистичні дані щодо сучасного стану харчової промисловості висвітлили основні проблеми, що стримують розвиток цієї галузі, розв'язання яких є необхідним для досягнення конкурентних переваг на продовольчому ринку. Саме тому подальше дослідження харчової промисловості є актуальним для виявлення перспектив галузі та стимулювання її розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сичевський М.П. Розвиток харчової промисловості: акценти державної політики / М.П. Сичевський, А.Е. Юзефович // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 46–52.
2. Пашнюк Л.О. Харчова промисловість України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Л.О. Пашнюк // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 9/10. – С. 60–63.
3. Крисанов Д.Ф. Система гарантування безпечності та якості харчової продукції в Україні: ретроспектива та рівень сформованості у європейському вимірі / Д.Ф. Крисанов // Економіка харчової промисловості. – 2013. – № 4. – С. 5–12.
4. Тарасюк Г.М. Потенціал підприємств харчової промисловості Житомирської області: основні тенденції та планування розвитку : [монографія] / Г.М.Тарасюк. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 274 с.
5. Дейнеко Л.В. Харчова промисловість України: ефективність використання виробничих ресурсів і кадрового потенціалу / Л.В. Дейнеко, Е.І. Шелудько ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2013. – 120 с.
6. Лукінов І.І. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України : у 2-х кн. Кн. 2 / І.І. Лукінов ; Інститут аграрної економіки. – К. : Інститут аграрної економіки, 2007. – 794 с.
7. Олійничук С.Т. Інноваційні пріоритети галузі: запропоновано концептуальні засади подальшого розвитку харчової промисловості / С.Т. Олійничук // Харчова і переробна промисловість. – 2006. – № 5. – С. 14–16.
8. Купчак П.М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів / П.М. Купчак. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. – 152 с.
9. Харчишина О.В. Економічні та організаційно-культурні чинники розвитку галузі харчової промисловості України / О.В. Харчишина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://eprints.zu.edu.ua/8325/1/Економіка Криму](http://eprints.zu.edu.ua/8325/1/Економіка%20Криму) 2011.
10. Домашевська Б.В., Черничук Л.В. Статистичне дослідження харчової промисловості / Б.В. Домашевська, Л.В. Черничук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2011/Economics/9_8822.
11. Офіційний сайт державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Food and Agriculture Organization of the United Nations// [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/home/en/>.